KALBA

Lietuva, lietuviai ir mūsų kalba

Kazimieras Garšva
Lietuvių kalbos institutas

Straipsnyje nagrinėjamas lietuvių genties ir kalbos susiformavimas prieš 1 500 metų, pirmasis oficialus Lietuvõs vardo paminėjimas 1009 metais, Lietuvos Respublikos sukūrimas 1918 m. ir jos atkūrimas 1990 m. Straipsnyje apžvelgiamos tik svarbiausios tų įvykių ypatybės, turėjusios esminį poveikį lietuvių tautai, kalbai, kultūrai. Trumpai aprašomi svarbiausi lietuvių tautos kultūros bruožai nuo VI a. iki mūsų dienų.

Straipsnio tikslas – trumpai aprašyti lietuvių tautos, kalbos, kultūros svarbiausius dalykus nuo VI a. iki 2022 m., svarbiausią dėmesį skiriant lietuvių genties ir kalbos susiformavimui, pirmajam Lietuvõs vardo paminėjimui istoriniuose šaltiniuose, Lietuvõs Respùblikos sukūrimui bei atkūrimui. Svarbūs Líetuvai įvykiai straipsnyje aptariami nuo lietuvių tautos (genties) atsiradimo iki jos didžiulio nutautinimo; nuo lietuvių tautinio atgimimo XIX a. pabaigoje (nuo „Aušros“ žurnalo pasirodymo 1883 m.) iki šiol.

Tyrimo metodai*:* aprašomasis, analitinis, lyginamasis.

Pagrindiniai žodžiai*:* Lietuvà, tauta, kalba, kultūra, tautinis susipratimas.

I. Lietuviai nuo VI a. iki XX a. pradžios

Baltų kalbų plotai dar po Kristaus galėjo siekti 400 000 km², nors apgyventi buvo retai[1].

Dėl slavų ekspansijos tie plotai, kur daugiausia gyveno lietuviai, sumažėjo nuo 150 000 km² (500-aisiais metais) iki 110 000 km² (1791 m.), vėliau – nuo 91 200 km² (1823 m.) iki 88 000 km² (1914 m.), 74 000 km² (1942 m.), 65 197 km² (1959 m.). Pirmykštė lietuvių teritorija 500 m. buvusi maždaug tarp dabartinio Kaũno, Naugardùko, Nesvỹžiaus, Mìnsko, Drùjos[2].

Mindaugo valdymo pabaigoje tas plotas vėl išsiplėtė į rytus (iki Vìtebsko, Dniepro upės) ir į šiaurę (už Pòlocko). Žiemgalą, šiaurės Žemaitìją tada dar valdė kalavijuočiai.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2022 03 13, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2022 05 18, pirmą kartą paskelbtas 2022 12 30 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2022-2/41-334/LI.

[1] Zinkevičius Z. *Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, p. 100.

[2] *Lietuva. Lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, antras leidimas, t. 15, p. 449.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Lietuvių kalbos tarmių žemėlapis. Parengė Vidas Kavaliauskas ir Andrius Kliauga (latviškai rašoma Aknīste, lietuviškai – Aknystà). Iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) archyvo

Šio straipsnio autorius mano, kad Mindaugo karūnavimas Lietuvõs karaliumi 1253 m., Lietuvõs krikštai 1251 m., 1387 m., Kęstučio, Algirdo, Vytauto valdymas, Žálgirio mūšis ir kiti įvykiai Líetuvai yra svarbiau negu Lietuvõs vardo paminėjimas 1009 m. Tada Kvedlinburgo kronikoje pirmą kartą užrašytas sulotynintas Lietuvõs vardas – *Litua*. Slaviškas šio žodžio atitikmuo *Litvà* (balsio *i* kilimas iš dvibalsio *ei*) rodo, kad žodžio *Lietuvà* būta dar prieš latvių kalbos atsiskyrimą nuo lietuvių kalbos[3].

Lietuvių gentis ir kalba turėjo ir *Lietuvõs, lietuvių* vardus nuo pat jų atsiradimo apie VI a. Pralietuvių kultūros atsiradimas archeologų pastebimas jau II–V a. Dėl rytinių baltų ir lietuvių kalbos ribų yra diskutuojama daugiausia. Tam trūksta ir duomenų. Prof. O. Poliakovas mokslinėse konferencijose pateikė diskutuotiną hipotezę, kad vandenvardžiai tarp Maskvõs, Možáisko, Kalùgos, Tùlos, Kursko yra ne baltiški, o *indoeuropietiški.* Neaišku, kodėl jie vienur taip ilgai išliko, kitur – neišliko. Yra žinomi ir neginčytini faktai: 1387 m. rytuose kaip lietuviškos buvo apkrikštytos ne tik Krėvo (sen. Krėvos), bet ir Ainos (prie Mìnsko), Obolcų parapijos, kurios yra 200, 300 km į rytus nuo dabartinės Lietuvõs Respùblikos sienos. Trūkstant istorijos, archeologijos ir kitų duomenų, tenka remtis tų vietų vardyno (vietovardžių, pavardžių) duomenimis.

[3] Zinkevičius Z. *Ten pat*, p. 101, 112.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Kalbos (ypač vardyno) duomenys rodo, kad lietuvių kalbos ploto ribos rytuose nuo XI a. dažniausiai traukėsi į vakarus. Plotas tarp Vìlniaus apylinkių ir Ainos XIV–XVI a. susiaurino dvigarsius *an, ei* į *un, in*, nes priklausė aukštaičių vilniškių patarmei, dabar esančiai tarp Vìlniaus ir Daũgpilio, pvz.: *Puntus*, plg. *pantis* (Dokšica, Aina), *Skrundzj* < *skrandis* (Aina), *Lyntupka* < *Lentupė* (Smurgainys, Subatninkai), *Sutoki* < *Suntoki* < *Santakai* (apie Vìlnių ir Vìtebsko sr. jų yra po 3, Mìnsko sr. – 2, Magiliãvo sr. – 2, Smolensko sr. – 4). Ši didelė vilniškių patarmė dzūkavo, kietino priebalsius (plg. *Saula* < *Saulė* Glubokas), išlaikė žodžių galūnes *-as, -is, -us*, kurios buvo Obolcų šnektoje.

Obolcų šnekta, atitrūkusi nuo Ainos apie 100 km į šiaurės rytus, priklausė Oršos (buvusiam Dniepro baltų) arealui. XIV–XVI a. čia buvo išlaikyti dvigarsiai *an, en*, priebalsiai *g, č, š*, pavardžių priesaga *-eik-* ir t. t. Obolcų šnekta jau nebepriklausė vilniškiams ir buvo išlaikiusi senesnę fonetinę lietuvių kalbos sandarą.

Remiantis išsamiomis kalbos mokslo studijomis, galima padaryti šias išvadas: 1) lietuvių kalbos plotas tarp Vìlniaus ir Ainos buvo kompaktiškesnis X–XV a.; tai – seniausio pagrindinio lietuvių kalbos ploto dalis, priklausiusi vilniškių patarmei, tada didžiausiai etninės Lietuvõs daliai; likęs izoliuotas lietuvių kalbos plotas apie Obolcus buvo artimesnis dabartinei bendrinei kalbai; XIII–XVI a. rytinė lietuvių kalbos ploto riba ėjo ties Asvejà, Dysnã, Pasviliu, Daukšỹčiais (Dokšica) (dab. Vìtebsko sr.), Aina, Stolpcais (Mìnsko sr.); iki XVII–XVIII a. išliko lietuvių kalbos „salos“ apie Ãstravą, Ãšmeną, Pãstovis, Brẽslaują, Smurgáinis, Radaškonis, Gluboką, Daukšỹčius (Dokšicą), Maladèčną ir kitur; iki XX a. gyvavo lietuvių kalbos „salos“ ties Lazū́nais, Zíetela, Armõniškėmis, Ródūnia, Varanavù, Gařdinu, Šal̃čininkais, Vìlniumi[4];

Lietuvõs Respùblikos pietryčiuose aiškiai lietuviškos kilmės yra apie 99 proc. vandenvardžių, 90 proc. oikonimų (gyvenamųjų vietų vardų) ir 30 proc. pavardžių (kilusių iš pravardžių ir t. t.), nes vietovėms vardus davė vietiniai gyventojai, o žmonėms pavardes – dažniausiai nevietiniai ar suslavėję kunigai, raštininkai; Baltarùsijos Respùblikos paribyje su Lietuvõs Respùblika aiškiai lietuviškos kilmės oikonimų liko nuo 20 proc. iki 35 proc., o tolimesniuose rajonuose – tik nuo 1 proc. iki 15 proc. Senesniuose dokumentuose jų buvo daugiau.

1851–1911 m. buvo paskelbti bent 7 žemėlapiai, kuriuose bandyta pažymėti slavų ir lietuvių kalbų ribas[5].

Lietuviai iš seno lietuviškai kalbančias apylinkes jungdavo prie lietuvių kalbos ploto, o slavai – mokančius bent kiek pakalbėti *paprastai* (gudiškai), lenkiškai ar rusiškai (dvikalbius ir daugiakalbius lietuvius) jungdavo prie slavų kalbų ploto. Dėl to vieniems lietuvių kalbos riba ėjo į rytus nuo Vìlniaus, kitiems – į vakarus nuo Vìlniaus. Pavyzdžiui, J. Karskis, gudų kalbą laikydamas rusų kalbos dalimi, tautiškai mišrius ir daugiakalbius plotus priskyrė gudų kalbos arealui, nežymėdamas jame esančių lietuvių kalbos salų.

1410 m. lietuviai Lietuvõs Didžiõjoje Kunigaikštỹstėje (LDK) sudarė bent 25 proc. gyventojų ir Žálgirio mūšyje galėjo sudaryti apie 60 proc.

[4] Garšva K. *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, p. 24–33.

[5] Merkys V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 45–109.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

ginkluotų Lietuvõs pajėgų. Po 1569 m. apkarpytoje LDK lietuviai sudarė reliatyvią daugumą – arti 40 proc. visų gyventojų[6].

Lietuviai vadovavo daugeliui LDK svarbių sričių, apgyvendino, gynė, integravo didžiulę valstybės teritoriją, bet nepadarė dėl ateities svarbiausio – neįvedė valstybinės lietuvių kalbos, nesistengė išsaugoti savo tautybės, švietimo. Dėl to 1918 m. atkurta Lietuvõs valstybė niekaip nebegalėjo pasinaudoti didžiąja LDK dalimi ir pirmąją Respubliką turėjo kurti tik tautiškai susilpnėjusiame ir bent pusiau sumažėjusiame etniniame lietuvių kalbos plote.

Lietuvõs ir jos pagrindinių skiriamųjų požymių – lietuvių kalbos, etnografinių dalykų – išlaikymo idėja niekada nemirė. Tai rodo tautosaka, rašytiniai, istoriniai šaltiniai, tik ne visi jų išliko ir nevienodai jie skirtingais amžiais buvo paplitę.

Seniai žinoma Kėdáiniuose gimusio lietuvių raštijos kūrėjo, kunigo Mikalojaus Daukšos (1530–1613) lenkiškai parašyta reikšminga „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ „Postilėje“ (1599):

„Kurgi yra pasaulyje tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi ją išlaikyti, gražinti ir platinti < ... >. Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu, bet vien vartodamos savo gimtąją kalbą, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendros meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Panaikink kalbą – panaikinsi santaiką, vienybę, viską gera“[7].

Pavydėtinai gerai ir tiksliai išdėstyta prakalba dar būtų galėjusi sulaikyti valstiečių slavėjimą, bet jos kelias buvo užblokuotas (kaip ir Vytauto karūnai). Gaila, kad ir dabar nedaug kas tuos žodžius išgirsta, pavartoja. Tai gali ilgam atsiliepti ateityje.

Gimtąją kalbą bene svarbiausiu tautos požymiu laikė J. Basanavičius, aušrininkai, A. Smetona ir daugelis kitų. A. Smetona rašė:

„Kas nesirūpina savąja tauta ir ją *pamiršta arba jos atsižada, tas yra nevertas žmogus. <...> Kur nevalia kalbėti savo gimtąja kalba, išpažinti savo tikėjimo, ten nėra žmoniškumo. <...> Lietuva siekia ten, kur girdėti mūsų gimtoji kalba, kur liaudis tebeturi lietuvišką sielą, kur ji savo dvasiniais ir materialiniais reikalais sudaro vienetą“*[8].

Kuriant pirmąją Lietuvõs Respùbliką skirtume tris laikotarpius: 1) ieškojimas savo tautai kelio (M. Daukša, S. Daukantas (1793–1864), M. Valančius (1801–1874), daugelis lietuvių raštijos atstovų), 2) tautos ir valstybės metmenų kūrimas (J. Basanavičius, V. Kudirka, kiti šviesuoliai 1883–1904 m.) ir 3) valstybės kūrimas 1905–1918 m. Per visus laikotarpius vyko (ir tebevyksta) spartus etninės Lietuvõs nutautinimas, kuris skatino ir skatina atsakingiau dirbti tautinį darbą.

Antruoju laikotarpiu ėjo „Aušra“, „Varpas“, kiti leidiniai. Trečiuoju laiko-

[6] *Lietuva. Lietuvių enciklopedija*, p. 434–435.

[7] *Prezidentas Antanas Smetona. Raštai. Kalbos. Darbai*, sud. A. Liekis, Vilnius: Mokslotyros institutas, „Versmės“ leidykla, 2018, p. 112–113 (vertimas nežymiai sulietuvintas autoriaus).

[8] *Prezidentas Antanas Smetona*, p. 85–86, 221.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

tarpiu (po lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo) kūrėsi lietuviškos mokyklos, organizacijos, spaudos leidiniai ir svarbiausia – 1905 12 04 ir 5 d. vyko Didysis Lietuvių Seimas Vìlniuje, 1917 m. rugsėjo 18–23 d. – Lietuvių konferencija Vìlniuje, pakvietusi 264 atstovus iš 33 okupuotos Lietuvõs apskričių (atvyko 222 atstovai).

1905 m. Líetuvai reikalauta tik

„autonomijos su seimu Vìlniuje, išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autonomiškoji Lietuvà turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvõs, kaipo branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėl ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės“[9].

Kelios šio Seimo nuostatos (sostinė – Vìlniuje, etnografiška Lietuvà, jos pakraščiai, traukiantys prie branduolio) liko ir 1918–1919 m. Lietuvõs Respùblikos Tarybos ir Seimo sprendimuose.

1917 m. Lietuvių konferencija nutarė siekti nepriklausomos demokratinės valstybės etnografinėmis ribomis. Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvõs pamatus (tvarką) ir jos santykius su kaimyninėmis valstybėmis turėjo būti sušauktas Steigiamasis Lietuvõs Seimas Vìlniuje. Šiems nutarimams vykdyti išrinkta 20 asmenų Lietuvõs Taryba.

Penkiolika Tarybos narių buvo gimę 1870–1892 metais, t. y. jų amžiaus vidurkis buvo apie 43 metus. Tik vienas signataras (J. Basanavičius, gimęs 1851 m.) buvo gimęs XIX a. šeštajame dešimtmetyje ir keturi (S. Narutavičius, gim. 1862 m., S. Banaitis, gim. 1866 m., J. Staugaitis, gim. 1866 m., D. Malinauskas, gim. 1869 m.) buvo gimę XIX a. septintajame dešimtmetyje. Vyriausias amžiumi tada buvo J. Basanavičius, 1918 m. turėjęs 67 m., o jauniausias – K. Bizauskas, buvęs 26 metų. Iš tų duomenų galima ir spėti, kad pirmosios Lietuvõs Respùblikos idėja susikristalizavo asmenims, gimusiems po 1850 metų. Po lietuviškos spaudos uždraudimo jie patyrė ypač sunkų lietuvių tautai laikotarpį ir ieškojo iš jo išeičių.

II. Lietuvių ir nelietuvių kalbos Lietuvos Respublikoje

Tautiškai susipratę žmonės niekada Lietuvõs Respùblikos neatsisakė (ir neatsisakys). Nuo 1940 m. birželio 15 d. okupacijos buvo daug raginimų ir bandymų sunkiomis sąlygomis Lietuvõs Respùbliką atkurti. Tai darė ir 1941 06 23 d. sukilėliai, ir Lietuvõs partizanai, priėmę 1949 02 16 d. Lietuvõs atkūrimo aktą. Tai tęsė slaptosios ir pusiau legalios organizacijos, pogrindinė spauda, pavieniai asmenys, rašytojai. Nuo „Aušros“ pirmojo numerio iki 1918 m. Vasario 16-osios akto praėjo 35 metai, o nuo 1941 m. sukilimo iki 1990 m. kovo 11-osios – jau 49 metai. Panašus vienų metų laikas buvo tik po oficialaus nutarimo Lietuvõs Respùbliką atkurti – po 1917 m. Lietuvių konferencijos ir po 1989 m. Lietuvõs Sąjūdžio suvažiavimo.

2020 metais minėjome svarbias sukaktis: antrosios Lietuvõs Respùblikos atkūrimo 30-metį, pirmosios Lietuvõs

[9] Liekis A. *Lietuvių tautos prisikėlimas*, Vilnius: Mokslotyros institutas, 2007, p. 208.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Kryžių kalnas Lietuvoje. 2015 m. Iš Gražinos Navalinskienės asm. archyvo

Respùblikos išgelbėjimo (Širvintų–Giedraĩčių mūšių), Steigiamojo Seimo pradžios, rytinės Lietuvõs sienos pripažinimo, Suválkų sutarties pasirašymo ir sulaužymo šimtmečius. Tenka bent trumpai aptarti ir abiejų Respublikų pasiekimus bei trūkumus.

Pirmoji Lietuvõs Respùblika sunkiausiomis sąlygomis sugebėjo atkurti valstybę ir atlikti svarbiausius darbus: apginti, suvienyti valstybę, atgaivinti žemės ūkį, ekonomiką, kultūrą, tautiškumą, kurį gynė tolimesnės kartos. Respublikos vadovybė sudėtingomis ir sunkiomis sąlygomis 1940 m. palūžo ir nesugebėjo geriausiu būdu saugoti valstybės. Tai padarė antroji Lietuvõs Respùblika, bet ji greitai prarado piliečių vienybę, milijoną emigravusių piliečių, greitai ir tinkamai neišsprendė (kaip pirmoji Respublika) kai kurių tautinių bendrijų klausimų.

Žinomas kalbininkas A. Salys (1902–1972) 1937 m. rašė: *„Kaip iš savo kalbos išvokėme (= išvalėme) svetimąsias šiukšles, taip pat turėsime apsišvarinti ir pavardes. Negražu, kad tautinė sąmonė iš paviršiaus kerpėmis apžėlus“*[10].

Svarstant Seime pavardžių įstatymo projektą, tada viltasi, jog *„pavardžių atlietuvinimas didelė nepriklausomosios Lietuvos dovana tautai jos 20 metų Nepriklausomybės sukakčiai paminėti“*. Pasitikus antrosios Lietuvõs Respùblikos trisdešimtmetį, Seime svarstoma, ar nereikėtų daug ištvėrusiai tautai dovanoti ne tik nulietuvintų pavardžių, vietovardžių, bet per vad. Tautinių mažumų įstatymą – ir antrosios (regioninės) kalbos. Po to galėtų būti kuriama teritorinė šio ploto autonomija.

Atkurtoji Lietuvà pradžioje (per patriotinį pakilimą) su tais klausimais pakankamai gerai tvarkėsi. Bet po 1991 m. sausio 13-osios autonomininkams pavyko įbrukti jiems palankesnę *formu-*

[10] Salys A. *Raštai. Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983, p. 22, 70.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

luotę į „Tautinių mažumų įstatymą“ (straipsnio autorius yra šio įstatymo pirmojo varianto bendraautoris).

1993 m. pietryčių Lietuvõs administracinei reformai tik įpusėjus, socialdemokratų iniciatyva buvo panaikintas Vìlniaus, Šalčininkų rajonų tiesioginis valdymas. Visos gretimos valstybės – Rùsija, Vokietijà, Lénkija, valdę etninę Líetuvą ar jos dalis, platino savo kalbą, kultūrą ir stengėsi lietuvius asimiliuoti. Po 1918 metų atsikurianti Lénkija taip pat neketino atsisakyti pretenzijų į istorinę Líetuvą ar bent jau į labiausiai nutautintą rytinę jos dalį. Dėl to Lénkijos vyriausybė dėl viso pikto rengėsi perimti visos Lietuvõs teritorijos administravimą[11]. Tokių požymių (lenko korta, ultimatumai dėl „tautinių mažumų padėties, dalinis Vìlniaus, Šalčininkų rajonų finansavimas ir valdymas per Lenkų rinkimų akciją (LRA) yra ir dabar. Pirmasis lietuvių atgimimo ideologas Simonas Daukantas (1784–1864) liudijo, jog *„lenkomanai visą laiką siekė ir tebesiekia kraštą polonizuoti. Jis matė juos kaip lietuvių laisvės tradicijų ir kalbos duobkasius“*[12].

Kad išsaugotų savo tautą, kalbą ir kultūrą Lietuvõs Taryba 1918 m. vasario 16 d. atsisakė istorinių Lietuvõs žemių, visų ryšių su kitomis tautomis ir atkūrė Lietuvõs Respùbliką etninėse Lietuvių žemėse, kurių pietrytinis pakraštys dėl okupacijų bei lietuvybei nepalankių sąlygų vėl iš dalies nutautėjo.

1. Lietuvos Respublikos vietovių pavadinimai

Lietuvõs vietovių (gyvenamųjų vietų, vandenvardžių) pavadinimų rašybos klausimai seniai yra išspręsti ir diskutuoti dėl jų nėra jokio pagrindo. Priklausomai nuo valstybės politinės padėties vietovardžiai norminti trimis laikotarpiais, bet į autentiškų etninių lietuvių žemių vietovių pavadinimus nebuvo kėsinamasi, jie nebuvo keičiami, tik pagarbiai pagarsiui iš tarmės perkeliami į bendrinę kalbą. Jau 1904 m. „Dirvoje – Žinyne“ išėjo 53 puslapių rašytojo Vaižganto sudarytas Lietuvõs geografinių vardų sąrašas, kuris 1925 m. smarkiai papildytas Kaunė išleistoje knygoje „Lietuvõs apgyventos vietos“. Po karo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslininkai suredagavo tris stambias vietovių pavadinimų knygas, kurias patvirtino ir Lietuvõs Soviẽtų Socialìstinės Respùblikos Aukščiáusios Tarýbos (LSSR AT) Prezidiumas: „Lietuvõs TSR administratyvinį-teritorinį paskirstymą“ (V., 1949), „Lietuvõs TSR administracinį – teritorinį paskirstymą“ (V., 1959) ir „Lietuvõs TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyną“ (d. 1, 1974; d. 2, 1976, 400 p.). Lietuvių kalbos ir literatūros instituto specialistai, vadovaujami žymiausio onomasto A. Vanago, patikrino ir patikslino gyvenamųjų vietų vardus, sukirčiavo ir nurodė kirčiuotes. Šiuo žinynu remiamasi ir dabar.

2. Lietuvos vietovardžai

Lietuvõs Respublikoje išspausdinta daug vietovardžių sąrašų, „Vietovardžių žodynas“ (V., 2002, 463 p.), patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, leidžiamas kapitalinis visų „Lietuvõs vietovardžių žodynas“ (2008 m. išėjo 1 t., 648 p., šiuo metu išleistas 4 t.). Kaip visos valstybės, Rytų Lietuvõs autentiški vietovardžiai taip pat seniai nustatyti, valstybės patvirtinti ir visuotinai vartojami gausioje pasaulio literatūroje, enciklopedijose, žemėlapiuose.

[11] Buchowski K. *Litvomanai ir polonizuotojai*, V., Baltos lankos, 2012, p. 144.
[12] *Ten pat*, p. 63.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Piētryčių Líetuvai grįžus Tėvynei, 1940 m. birželio mėnesį baigtas rengti leidinys „Vìlniaus srities vietovardžiai“. Lietuvõs Respùblikos Vidaus reikalų ministerija, susitarusi su Švietimo ministerija, vietovardžių tvarkymo reikalus pavedė Lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriui. Dvylika mokslininkų lankėsi kaimuose, apklausė seniausius vietinius žmones ir iš gyvosios kalbos nustatė jų vartojamas autentiškas vietovių pavadinimų formas[13].

Jos pateiktos 1940 m. ir 1945 m. „Vìlniaus srities vietovardžiuose“.

Lietuvõs vietovardžiai – didžiulis mūsų tautos, kalbos, kultūros ir valstybės turtas, viena svarbiausių indoeuropiečių vardyno dalių, studijuojama ir cituojama pasaulio mokslininkų. Mūsų vandenvardžiai gali turėti iki kelių tūkstančių metų amžiaus, gyvenviečių vardai – iki tūkstančio metų, likusieji vietų (kalnų, miškų, laukų ir t. t.) vardai – dažniausiai iki pusės tūkstančio metų. Tai yra mūsų valstybės istorijos, žemės, kultūrinio palikimo dalis, kalbanti vietų vardais ir liudijanti apie tuo metu gyvavusią etninę kultūrą.

Lietuvos valstybė ilgai buvo okupuota, rusinama, vokietinama ir lenkinama, todėl žymusis mūsų kalbininkas Kazimieras Būga (1879–1924) sakė: *„Lietuvõs vietų vardai – nelaimingiausias viso pasaulio „sutvėrimas“*[14].

Vokiečiai ir lenkai jį niokojo, o sovietai nebedrįso jo liesti paaiškinus, *„kad tai lietuviams primintų carinę priespaudą“*[15].

Tikimės, kad ir Lietuvõs Respùblikos Seimo nariai, prisiekę gerbti ir vykdyti Lietuvõs Konstituciją, įstatymus, saugoti jos žemių vientisumą, visomis išgalėmis stiprinti Lietuvõs nepriklausomybę, sąžiningai tarnauti Tėvynei, demokratijai, Lietuvõs žmonių gerovei, mūsų vardyno taip pat nenuskriaus.

Už Lietuvõs vardyno tvarkymo strategiją ir taktiką atsakingas Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius (dabar – Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras), Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Jeigu lietuvių etninių žemių autentiški vietovardžiai vėl būtų slavinami, reikštų, jog Lietuvõs Respùblikos teritorijoje nebegalioja jos Konstitucijos 14 str., Valstybinės kalbos įstatymo 17 str., numatantis, kad valstybėje vietovardžiai rašomi valstybine kalba, t. y. reikštų, kad Lietuvà nebevaldo savo teritorijos. Taip yra Mažõjoje Lietuvojè (dabar – Karaliáučiaus sritis“, kur *Ragaĩnė* (2) (vokiškai buvo *Ragnit*) pakeista į *Nemaną*, Tilžė (2) (vokiškai *Tilsit)* pakeista į *Sovietską*, o K. Donelaičio *Tolmìnkiemis* (1) (vokiškai *Tollmingkehmen*) dabar vadinamas *Čistyje Prudy.*

Baltarùsijoje, Lénkijoje etninių lietuvių žemių autentiški lietuviški vietovardžiai iškraipomi mažiau: Breslaujà (3^b) gudiškai rašoma *Braslau,* Gařdinas (3^b) – *Hrodna*, Leñtupis (1) – *Lyntupy;* Ašvìnis (2) lenkiškai oficialiai rašomas *Oświn*, Degùčiai (2) – *Deguci*, Žỹdkiemis (1) – *Źytkiemy* (šie vietovardžiai iš Mažõsios Lietuvõs pietinės dalies), Ožkìniai (2) – *Oszkinie*, Seinaĩ (4) – *Sejny*, Suválkai (1) – *Suwalki*, Šlýnakiemis – *Szlinokieme*, Vilkapė́džiai – *Wilkopędzie* t. t.[16]

Būtų ne tik keista, jeigu okupacinių laikotarpių tokios pat iškraipytos, neautentiškos vietovardžių formos būtų „grąžintos“ ir į Vìlnių (*Antākalnis – Antokol, Báltupiai – Boltupie, Paneriaĩ – Ponary, Pìliakalnis – Pilakolnia, Šeškìnė – Szeskinie, Valākampiai – Wołokumpie,* Eĩšiškių seniūniją (*Balañdžiai – Bołondzie, Buivydaĩ – Bu-*

[13] *Lietuvos vietovardžių žodynas*, V., Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008, t. 1, p. VII, VIII, CLXV.

[14] Salys A. *Raštai. Tikriniai vardai*, Roma, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983, t. 2, p. 490.

[15] *Ten pat*, p. 490.

[16] *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai*, V., Mokslo ir enciklopedijų institutas, 2002, p. 5–146.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

jwidy, Dailìdės – Dojlidy, Dainavà – Dajnowa, Dum̃blė – Dumbla, Gùdakampis – Gudakompie, Kar̃klinės – Korklinie, Kiaulėkai – Kiewlaki, Laukiniñkai – Łowkieniki, Musiākalnis – Musiakolnie, Vidurė – Widura, Žemaitẽliai – Źemojtele ir t. t.), Nemenčìnės apyl. (*Aukštuõlė – Auksztoly, Ąžuolìnė – Użalino, Blūdìkalnis – Błudykalnia, Blusìnė – Błusino, Daržẽliai – Dorźele, Jaučiavariai – Jawciewory, Juodagrybiškės – Jedogrybiszki, Kálnabridžiai – Kielnobrydzie, Kiaulãmedžiai – Kiewlomiedzie, Klebaratà – Kleborata, Kumasėklė – Kumosiekla, Miškinẽliai – Miszkinele, Noraginė – Naragina, Pašùlniškės – Posulniszki, Rùdausiai – Rodowsie, Santakà – Santoka, Siurblė – Siurbla, Skeřsabaliai – Skiersobole, Šeškùčiai – Szaszkucie, Vilkaraisčiai – Wilkorojście, Vyžùkalnis – Wiźukalnia* ir t. t.).

Vardyną visur priimta teikti autentišką ir pagal vienodus standartus. Filosofavimai, esą sąvoka „viešieji užrašai“ įstatymuose neatskleista, yra prieškonstituciniai ir visiškai nepagrįsti.

Lietuvõs Respùblika nereikalauja lietuviškai (autentiškai) rašyti maždaug 1 000 vietovardžių, kurie yra Mažõsios Lietuvõs pietinėje dalyje ir Suválkų krašte (dabar daugiausia Palénkės ir Vařmijos Mozūrų vaivadijose): *Gráužiai* rašomi *Grauze, Lovuočiai – Łowocie, Pakamšaĩ – Pokomsze, Pilypāvas – Filipów, Seinà – Marycha, Smalénai – Smolany, Šaltẽnai – Szoltany, Vìžainis – Wiźajny, Baislaukiai – Bezlawki, Barštýnas – Bartoszyce, Beñkaimis – Banie Mazurskie, Karvingis – Karwiny, Lankãkaimis – Łankiejmy, Maišiākukis – Pieniężno, Maltainiai – Mołtojny, Šareikiai – Szarejki, Tulkýnai – Tolkowiec, Tołkiny, Varnagyčiai – Klembów* ir t. t. Paskleista neteisinga informacija, esą lietuviški vietovardžiai (ir pavardės) Lénkijoje rašomos lietuviškai – nors gyvenamųjų vietų vardų greta sulenkintos formos užrašyta tik apie 3 proc. (Puńsko valsčiuje), nors 300 lietuviškų gyvenamųjų vietų formų (tarp jų ir anksčiau cituotas) 2002 m. patvirtino, išspausdino ir rekomendavo vartoti Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK). O Lénkija, pažeisdama abiejų valstybių sutartį, reikalauja sulenkinti (vartoti ir neautentiškus) etninių lietuvių žemių lietuviškus vietovardžius ir Lietuvõs Respùblikos teritorijoje, kuriuos dar 1939 m. nustatė Lietuvõs Respùblikos Vyriausybės patvirtinta kalbininkų komisija ir kuriuos iš naujo patvirtino VLKK[17].

3. LR piliečių vardų, pavardžių rašyba asmens dokumentuose

Visos Lietuvõs piliečių iki 1940 m. buvę pavardės prieš 28 metus pradėtos skelbti „Lietuvių pavardžių žodyne“ (V., t. 1, Mokslas: 1985, t. 2, 1989) ir dėl to nekelta jokių diskusijų. Akademikas Zigmas Zinkevičius nustatė, jog daugelio Lietuvõs lenkų pavardės atėjo ne iš Lenkijos, o susidarė Lietuvõs Didžiõjoje Kunigaikštystėje ir yra ne Lénkijos, o Lietuvõs kultūros paveldas. Įvedus joms naują lenkišką rašybą, jos būtų iškraipytos, netektų autentiškumo[18].

LR Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 10–21 d. nutarime nurodė, kad valstybinė kalba yra konstitucinė vertybė, kuri

„saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“.

[17] Salys A. *Ten pat*, p. 571–670.

[18] Zinkevičius Z. *Vilnijos lenkakalbių pavardės*, V., Mokslo ir enciklopecijų leidybos centras, 2012, p. 5–464.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Įrašai Lietuvõs Respùblikos piliečių oficialiuose dokumentuose, nepriklausomai nuo asmenų tautybės ir kitų požymių, privalo būti rašomi lietuviškais rašmenimis – priešingu atveju

„būtų ne tik paneigta konstitucinis valstybinės kalbos principas, bet ir sutrikdyta valstybės ir savivaldybės įstaigų, kitų įmonių, įstaigų bei organizacijų veikla. Dėl to piliečiams būtų sunkiau įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus, būtų pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas jų lygybės įstatymui principas“[19].

Šie teiginiai tinka visai vardyno rašybai visuose lietuviškuose tekstuose, nes ir periodinė spauda, knygos, reklama, vardai ir pavardės, vietovardžiai, kiti viešieji užrašai yra viešojo valstybės gyvenimo sritys. Lietuvõs lenkų pavardės, laikantis sutarties, tradiciškai rašomos pagal skambesį ir nelietuvinamos – nepridedamos lietuviškos priesagos, nekeičiami balsiai ir t. t. Bet vis tiek dėl to keliamas didžiausias triukšmas, reikalaujant Lietuvojè įvesti ir Lénkijos abėcėlę su 8 papildomomis raidėmis (o ne vieną *w*). Pavardes, vardus rašant visais lotyniškais raidynais, lietuvių kalbai prisidėtų apie 150 raidžių (su visais diakritikais), ir tai sukeltų didžiausią valstybinės kalbos sumaištį, nes žinomos raidės (32) tame raidyne nesudarytų ir 20 proc. Taigi diskutuojama ne apie lenkų pavardžių rašybą, o apie valstybinės lietuvių kalbos rašybą, kurią keisti triskart uždraudė Konstitucinis teismas.

Dabartinių Lietuvõs lenkų pavardės susiformavo ne Lénkijos, o LDK teritorijoje ir jos yra ne Lénkijos, o Lietuvõs kultūros paveldas, todėl primetant svetimą rašybą kaip tik tos pavardės būtų nebe autentiškos, pažeidžiant ir Lietuvõs Respùblikos, ir Lietuvõs lenkų teises, siaurinant valstybinės kalbos funkcijas, griaunant valstybinės kalbos sistemą ir per šimtmetį galutinai susiformavusią tradiciją. Lietuvõs Respùblikoje iki okupacijos dokumentai svetimomis raidėmis nebuvo rašomi. Euròpos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos komisaras tautinėms mažumoms nurodė, kad dėl lenkų pavardžių rašymo turi apsispręsti pati Lietuvà. Konstituciją gali keisti visos tautos referendumas, o ne kurio nors valdininko pažadai ar norai.

Euròpos žmogaus teisių teismas (Mentzen prieš Lãtviją, bylos Nr. 46726/99) jau atmetė pretenzijas dėl „*Mentzen*“ pavardės rašytinės formos pakeitimo į „*Mencena*“ pagal Vardų ir pavardžių rašymo ir nustatymo dokumentuose taisykles Nr. 174, kurios reikalauja, kad visos Lãtvijos pavardės ir vardai būtų perrašomi pagal latvių kalbos rašybos taisykles, kiek įmanoma tiksliau atkuriant jų tarimą originalo kalba. Pabrėžta, kad žmonių vardai ir pavardės priklauso visiškai skirtingai kategorijai negu prekių ženklai bei įmonių vardai ir yra reguliuojami pagal kitas taisykles. Pavardę vartoja ne tik ją turintis asmuo, bet ir visuomenė, todėl pavardės turi būti reguliuojamos daugumos žmonių patogumui. Lãtvija yra vienintelė vieta pasaulyje, kur gali būti garantuotas latvių kalbos, taigi ir latvių tautos egzistavimas ir vystymasis. Latvių kalbos draudimas ar apribojimas savo valstybės teritorijoje laikytinas pavojumi demokratinei valstybės santvarkai. Pareiškėjos žodžiais, „*kišimasis į jos asmeninį gyvenimą*“ turėjo teisėtą tikslą apginti kitų Lãtvijos

[19] „*Valstybės žinios*“, 1999-10-27, Nr. 90, p. 26–30.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

gyventojų teisę laisvai vartoti savo kalbą visoje valstybės teritorijoje, t. y. apginti demokratinę šalies santvarką.

Euròpos žmogaus teisių teismas, turintis Konstitucinio teismo statusą, neabejoja, kad rašytinė pavardės forma dokumentuose tiesiogiai veikia kitas kalbos vartojimo sritis, kadangi jos glaudžiai susijusios. Jeigu dokumentuose būtų leidžiama rašyti tik originaliąja rašytine užsienietiškų pavardžių forma, ji vis labiau plistų įvairiuose tekstuose. Tai sukeltų rimtą grėsmę valstybinės kalbos kokybei ir jos, kaip vientisos sistemos, funkcionavimui. Žala valstybinei kalbai, kurią padarytų užsienietiškų pavardžių rašymas vien užsienio kalbos abėcėlės forma, smarkiai nusveria įmanomus nepatogumus, kuriuose galėtų patirti kasdieniame gyvenime asmuo su pasu, kuriame jo pavardė perrašyta pagal valstybinės latvių kalbos tradicijas ir taisykles. Pavardės perraša (transkripcija) nėra jos vertimas į latvių kalbą, o tik jos pritaikymas prie gramatinių valstybinės kalbos ypatybių. Visos tos pastabos galioja ir giminiškai lietuvių kalbai.

Pažeidžiant Lietuvõs ir Lénkijos sutarties 14 str. daugelio Lénkijos lietuvių vardai ir pavardės rašomos ne pagal skambesį, o sulenkintos ir smarkiai pakeistos, pridedant lenkiškas priesagas, neskiriant giminės ir t. t.: *Birgelis, Birgelienė* rašomi vienodai – *Birgel, Malináuskas – Malinowski, Vitkauskas – Witkowski, Valinčius – Wołyniec, Zakarauskas – Zakrewski, Vaicekauskienė – Wojciechowska* ir t. t. Teoriškai labai sunkiomis ir nepatogiomis sąlygomis Lénkijos pase leidžiama rašyti ir autentiškai, bet kadangi tokie dokumentai negalioja bankuose, registruose ir kitur, dokumentus lietuviška forma turi tik 0,2 proc. lietuviškai kalbančių lietuvių, gyvenančių savo etninėse žemėse. Visų jų pavardės surašytos ir aptartos akademiko Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuviškas paveldas Suválkų ir Augustãvo krašto Lénkijoje pavardėse“ (V., 2010).

4. Lietuvos Respublikos gatvių pavadinimų rašyba

Daugelyje pasaulio valstybių (Lénkijoje, Lãtvijoje, Vokietìjoje, Prancūzìjoje, JAV, Kanãdoje ir kitur) gatvių pavadinimai, kaip ir vietovardžiai, pavardės, rašomi tik valstybine kalba ir be jokių papildomų raidžių. Šalčininkų rajono vadovai be pagrindo nori pavyzdį imti iš Soviẽtų Sąjungos, kuri Lietuvojè gatvių pavadinimus rašė lietuviškai ir rusiškai (ne lenkiškai) dėl to, kad valstybė tada buvo 15 respublikų darinys ir rusų kalba buvo paskelbta jų bendravimo priemone.

Lietuvõs vyriausiasis administracinis teismas 2012 02 13 d. pagrįstai nurodė: dvigubi gatvių pavadinimai, greta valstybinės kalbos rašant ir nelietuvių kalba, yra teisiškai nepagrįsti ir pažeidžia Valstybinės kalbos įstatymo 17 straipsnį, Garsinės ir rašytinės informacijos, kitų viešųjų užrašų laikinųjų taisyklų 2 punkto ir Pavadinimų gatvėms, pastatams, statiniams suteikimo, keitimo ir įtraukimo į apskaitą taisyklių 18 bei 29 punktų nuostatus. Jie reikalauja visus viešuosius užrašus rašyti valstybine kalba, teisiškai pagrįsti (įtraukti į Registrą arba gauti savivaldos institucijų leidimą).

Lietuvõs Respùblikos teritorijoje, 1920–1939 m. okupuotoje Lénkijos, ji bei autonomininkai gatvių pavadinimus pradėjo reikalauti rašyti ir lenkiškai. Tai prieštarauja Lietuvõs Respùblikos Konstitucijos 10, 14, 17 str., Lietuvõs Respùblikos Valstybinės kalbos įstatymo 14, 19, 23 str. Lenkų rinkimų akcijos paskirti valdi-

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

ninkai, pažeisdami įstatymus, Šal̃čininkų ir Vìlniaus rajonų kai kuriose vietose iškabino gatvių pavadinimus ir lenkų kalba jie nebenori užrašų gimtąja gudų kalba arba rusų kalba, kuria dažnai tebekalba ir kurios reikalavo, skelbdami teritorinę autonomiją. Lietuvõs Respùblika nėra federacinė valstybė su keliomis valstybinėmis kalbomis ir visus informacinius užrašus skelbia tik valstybine kalba.

5. Antroji valstybinė (regioninė) kalba

Vietovių, gatvių pavadinimai, pavardės yra ir antrosios valstybinės (ar regioninės) kalbos dalis, teritorinės autonomijos simbolis. Konfliktuodami dėl šių dalykų, autonomininkai turi tris tikslus: 1) sukelti savo seniūnijoje, rajone kuo didesnę įtampą tarp vietinių gyventojų ir valstybės, kurstyti tautinę nesantaiką; 2) tokiu būdu apgaulingai pritraukti kuo daugiau rinkėjų, kurie balsuotų už juos „ginančią“ Lenkų rinkimų akciją ir taip jiems suteiktų kuo daugiau ekonominės ir politinės naudos; 3) tolinti jų valdomą teritoriją nuo Lietuvõs, jai kenkti.

Lietuvõs Respùblikos įstatymai reguliuoja viską, kas dedasi Lietuvõs teritorijoje, o Konstitucijos 14 str. skelbia: Valstybinė kalba – lietuvių kalba. Valstybinės kalbos įstatymas Lietuvõs teritorijoje liečia ne tik Lietuvõs Respùblikos piliečius, bet ir užsieniečius: jo 22 str. skelbia, kad Lietuvos visuomenės informavimo priemonės (spauda, televizija, radijas ir kt.), visi knygų ir kitų leidinių leidėjai privalo laikytis taisyklingos lietuvių kalbos normų; valstybė rūpinasi taisyklingos lietuvių kalbos prestižu, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas, asmenvardžius, vietovardžius, tarmes (19 str.), visi viešieji užrašai turi būti taisyklingi (23 str.). Etninės kultūros valstybės globos pagrindų įstatymas (8 str., 4 p.) reikalauja saugoti lietuvių kalbos savitumą, lietuvių kalbai būdingą sakytinės ir rašto kalbos vienovę.

Kiekvienas nelietuviška rašyba užrašytas žodis, kiekviena svetima raidė siaurina lietuviškos rašybos sritis, siaurina valstybinės kalbos funkcijas, Lietuvojè pažeidžia lietuvių kalbos dėsnius (asmenvardžių linksniavimo, darybos taisykles) ir daugumai piliečių beprasmiškai apsunkina asmenvardžių rašymą bei skaitymą valstybine kalba. Joje rašoma taip, kaip tariama, tokia Lietuvos asmenvardžių rašyba (pagarsiui) įteisinta net Lietuvõs ir Lénkijos geros kaimynystės ir draugiško bendradarbiavimo sutartyje. Svetimžodžiai lietuvių kalboje prisitaiko prie jos fonetikos, morfologijos, kaip ir lenkai *Vaicekauskienę* rašo net *Woiciechowska*, o angliškai rašantys – geriausiu atveju *Vaicekauskas* ir t. t.

Autonomininkus išaugino Lietuvõs valdžia, Lénkija ir Rùsija. Jie konfliktuos su Lietuva tol, kol neatskirs pietryčių Lietuvõs. Kiekviena nuolaida juos tik sustiprina, skatina dar įžūliau kelti naujus reikalavimus. Lietuvõs Respùblika lenkams sudarė geriausias sąlygas pasaulyje kultūrai palaikyti (taip skriausdama pagrindinę tautą bei kitas tautines mažumas); nelojaliai partijai atidavė savivaldą, švietimą ir taip leidžia ugdyti autonomininkų pamainą. Jokios antrosios valstybinės kalbos Lietuvojè nereikia, bet tai yra pretekstas LRA kelti įtampą ir gauti sau naudos.

III. Išvados

Kalbos duomenys rodo, kad *Lietuvos* vardo būta apie VI a. Tą patį vardą Kvedlinburgo kronika 1009 m. užrašė bent po 500 metų. Mažėjimo tvarka išskiriami nuo to laiko buvę keturi lietuvių kalbos plotai. Jie labiausiai slavėjo iš rytų

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

pusės. Ainà prie Mìnsko, Obolcai prie Oršos greičiausiai yra senosios lietuvių kalbos salos, 1387 m. apkrikštytos Lietuvõs valdovų.

Lietuvõs ir jos pagrindinių skiriamųjų požymių – lietuvių kalbos, etninės kultūros – išlaikymo idėja buvo gyva visą laiką. Atkuriant Lietuvos valstybę (pirmąją Lietuvõs Respùbliką) skiriame tris laikotarpius: 1) svarstymas tautos ir valstybės ateities (M. Daukša, S. Daukantas, M. Valančius ir kiti valstybės veikėjai); 2) konkrečių valstybės metmenų kūrimas (J. Basanavičius, V. Kudirka, A. Smetona ir kiti); 3) valstybės kūrimas 1905–1918 m. Taip valstybė iš esmės atkurta per 35 metus.

Pirmoji Lietuvõs Respùblika geriau sprendė tautiškumo, piliečių išsaugojimo, tautinių bendrijų klausimus. Antroji Lietuvõs Respùblika 30 metų iš lenkų partijos nesulaukia kompromisų. Jiems siekiant teritorinės autonomijos, reikalaujama pažeisti Konstituciją, įstatymus: keisti valstybinės kalbos sistemą, polonizuoti lietuvių kalbos vardyną, įvesti antrąją (regioninę) kalbą, nors Lietuvojè jie turi geriausias sąlygas pasaulyje savo kultūrai, švietimui palaikyti.

Dabar, neatsižvelgiant į 100 000 Lietuvõs Respùblikos piliečių pageidavimą, dėl tariamai nelietuviškų asmenvardžių rašybos norima keisti lietuvių kalbos abėcėlę, rašybos, tarties principus. Prisidengiant gyventojų mažumos (kai kurių nelietuvių) norais bandoma pažeisti gyventojų daugumos (lietuvių ir tautinių bendrijų, vartojančių nelotyniškas abėcėles) interesus ir valstybinės lietuvių kalbos sistemą. Tokios tvarkos nėra daugelyje demokratiškų valstybių. Tai iš dalies lietuvių kalbos rašybą grąžintų į okupacijų laikus ir atplėštų nuo artimiausios latvių kalbos rašybos.

Lietuvių kalbos vietovardžių, asmenvardžių slavinimas, vokietinimas truko beveik 1 000 metų. Nereikėtų tokios politikos vykdyti Lietuvõs Respùblikai, kurią Konstitucija, įstatymai įpareigoja ginti ir saugoti valstybinę kalbą.

Vardo ir pavardės rašymas valstybine bendrine kalba niekaip nepažeidžia asmens teisės į asmenvardį, asmens privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumo. Daugelis lietuvių kalbėjo ir iš dalies tebekalba tarmiškai, bet jų vardai, pavardės oficialiai rašomos kiek kitaip (bendrine kalba). Lietuvõs gyventojų pavardės per 800 metų rašytos mažiausiai šešiomis kalbomis (šešiomis skirtingomis abėcėlėmis), bet vien nuo to lietuvių tapatybė nepasikeitė. Asmenvardžiai nėra vien šeimos privataus gyvenimo dalis – jie yra ir kalbos, kultūros, valstybės gyvenimo ir istorijos dalis.

Rašant asmenvardžius nevalstybine kalba būtų ne įgyvendinta mažumos teisė į asmenvardį, o pažeista daugumos piliečių ir valstybės teisė į valstybingumą. Lietuvõs Respùblikos Konstitucija prioritetu laiko tai, kad LIETUVIŲ TAUTA, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvõs valstybę, išsaugojo savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius ir skelbia: Valstybinė kalba – lietuvių kalba (14 str.). Asmenvardžiai yra kalbos dalis – tikriniai daiktavardžiai, kurie Lietuvõs piliečiams turi būti rašomi be jokių kalbinių išimčių (lietuvių kalbos abėcėle) ir paklūsta visiems lietuvių kalbos rašybos, linksniavimo dėsniams.

LR Konstitucinis Teismas pabrėžė:

„Pagal Konstituciją netoleruotina, kad šios taisyklės, inter alia įtvirtinančios nelietuviškų asmenvardžių (vardo ir pavardės) rašymą Lietuvos Respublikos piliečio pase, būtų nustatytos, neįvertinus jų poveikio bendrinei lietuvių kalbai, lietuvių kalbos savitumui, inter alia lietuviškų asmenvardžių rašymui“.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.

Dėl to poveikis bendrinei lietuvių kalbai būtų didžiulis. Prie 32 lietuvių kalbos raidžių asmenvardžiuose pridėjus per 150 nelietuviškų raidžių ir jas įvedant į registrus, informacines sistemas, būtų keičiama valstybinės kalbos abėcėlė. Būtų iš esmės keičiamos valstybinės kalbos rašybos ir tarties sistemos: iki šiol baltų kalbų garsą žymėjo viena raidė, kuri dabar žymėtų ir du garsus (kurie skirtingose kalbose tariami nevienodai), o kai kurie vienodi garsai būtų žymimi dviem skirtingomis raidėmis.

Literatūra

1. Zinkevičius Z. *Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, p. 100.
2. *Lietuva. Lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, antras leidimas, t. 15, p. 449.
3. Zinkevičius Z. *Ten pat*, p. 101, 112.
4. Garšva K. *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, p. 24–33.
5. Merkys V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 45–109.
6. *Lietuva. Lietuvių enciklopedija*, p. 434–435.
7. *Prezidentas Antanas Smetona. Raštai. Kalbos. Darbai*, sud. A. Liekis, Vilnius: Mokslotyros institutas, „Versmės“ leidykla, 2018, p. 112–113 (vertimas nežymiai sulietuvintas autoriaus).
8. *Prezidentas Antanas Smetona*, p. 85–86, 221.
9. Liekis A. *Lietuvių tautos prisikėlimas*, Vilnius: Mokslotyros institutas, 2007, p. 208.
10. Salys A. *Raštai. Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983, p. 22, 70.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Ramygala“ *II dalis* (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Gražina Navalinskienė*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Gražina Navalinskienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.
Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2022 12 30.